

УДК 343.13(477):341.231.14 DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.2.25>

Сергій Михайлович Данило,

кандидат юридичних наук,

Харківський національний університет внутрішніх справ (докторант);

 <https://orcid.org/0000-0001-5135-8633>,

e-mail: d.and.p@ukr.net

СИСТЕМА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Розглянуто сутність та ознаки системи міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини в контексті сучасних підходів до кримінального провадження. Акцентовано, що така система на стадії досудового розслідування має формуватися на основі комплексного підходу з урахуванням як загальних принципів, так і специфічних гарантій, які стосуються різних аспектів діяльності органів досудового розслідування та правового статусу учасників провадження. Виокремлено та систематизовано ключові міжнародно-правові стандарти, що регулюють діяльність органів досудового розслідування, з урахуванням особливостей воєнного стану та сучасних викликів у сфері правосуддя.

Ключові слова: міжнародно-правові стандарти, досудове розслідування, забезпечення прав і свобод людини, кримінальне провадження, систематизація.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Вагомий вплив міжнародно-правових стандартів на реалізацію механізму забезпечення прав і свобод людини є беззаперечним. Ба більше, постійно наголошується, що національна політика України загалом, а також у різних галузях формується та реалізується з урахуванням міжнародно-правових стандартів. Як слушно зазначає А. М. Ключко, «про це говорилося ще на початку розбудови молодшої Української держави в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. і зверненні Верховної Ради України “До парламентів і народів світу” від 5 грудня 1991 р., які проголосили, що до сім’ї цивілізованих країн бажає увійти нова, демократична, правова держава, яка ставить собі за мету, зокрема, реально забезпечити права та свободи людини і громадянина й зобов’язується суворо дотримуватись загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини» [1, с. 48–49].

Проте для чіткого розуміння механізму реалізації міжнародно-правових стандартів у національному законодавстві та правозастосовній

практиці необхідно мати уявлення не лише про їхню сутність і ознаки, а й про їхню системну організацію. Адже система міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав і свобод людини є фундаментальною складовою сучасного правового порядку, зокрема у сфері кримінальної юстиції. Особливої ваги ця система набуває на стадії досудового розслідування, коли права особи можуть бути порушені через необґрунтовані процесуальні рішення, надмірне застосування заходів процесуального примусу або недієвість інституту захисту в межах кримінального провадження. У світовій практиці забезпечення прав людини визнається ключовим елементом демократичної правової системи. Основу міжнародно-правового регулювання становлять документи, як-от: Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини (далі – ЄКПЛ) та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Їхні положення визначають стандарти, які мають бути імplementовані в національне законодавство. Це особливо актуально для стадії досудового розслідування, коли права осіб є найбільш уразливими.

Визначення та імplementація системи міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування є актуальною науковою й практичною проблемою, розв'язання якої сприятиме формуванню демократичної правової системи України та її інтеграції до світового правового простору.

Стан дослідження проблеми

Сутність, ознаки та місце міжнародно-правових стандартів у механізмі реалізації прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина досліджували у своїх працях фахівці різних галузей правничої науки, зокрема: Т. В. Волошанська [2], О. В. Капліна [3], О. В. Київець [4], О. І. Коровайко [5], Г. Р. Крет [6], О. П. Кучинська [7], Л. А. Луць [8], В. П. Нагребельний [9], О. В. Пчеліна [10; 11; 12], Д. В. Сімонович [13], В. Г. Уваров [14], Т. Г. Фоміна [15], Т. І. Фулей [16], Ю. В. Циганюк [7] та ін. Попри належний рівень розробленості окресленої проблематики, вона не втрачає своєї актуальності. Навпаки, потреба у ґрунтовному дослідженні міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні особливо загострилася в умовах воєнного стану та масштабної збройної агресії рф проти України.

В умовах воєнного стану перед національною правовою системою, зокрема у сфері кримінальної юстиції, постали нові виклики. Особливої уваги потребує питання забезпечення балансу між захистом національної безпеки та дотриманням фундаментальних прав людини у кримінальному провадженні, зокрема на стадії досудового розслідування. Міжнародно-правові стандарти мають бути не лише теоретичним орієнтиром, а й практичним інструментом підвищення

якості кримінального провадження, зокрема за умов дії особливих правових режимів. Крім того, активна співпраця України з міжнародними судовими інституціями актуалізує потребу гармонізації національних процесуальних норм із міжнародними стандартами, що регламентують кримінальне провадження. Це стосується як процедур збирання та оцінки доказів, так і забезпечення прав усіх учасників провадження.

Мета і завдання дослідження

Метою цієї статті є комплексний аналіз та систематизація міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування. Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*: по-перше, проаналізувати сутність та ознаки системи міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини в контексті сучасних підходів до кримінального провадження; по-друге, виокремити і систематизувати ключові міжнародно-правові стандарти, що регулюють діяльність органів досудового розслідування, зокрема з урахуванням специфіки воєнного стану та сучасних викликів у сфері правосуддя.

Наукова новизна дослідження

Запропоновано авторське тлумачення системи міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування. Здійснено систематизацію та внутрішнє структурування ключових міжнародно-правових стандартів, які безпосередньо стосуються стадії досудового розслідування, з урахуванням новітніх тенденцій і практики міжнародних судових інституцій.

Виклад основного матеріалу

З огляду на те, що Україна проголосила себе правовою державою¹, а права людини, її свободи та законні інтереси визнаються найвищою цінністю, національна політика має бути спрямована на забезпечення, захист і відновлення цих прав на всіх рівнях державного управління та суспільного життя, зокрема у сфері кримінального провадження та діяльності правоохоронних органів. Це передбачає не лише законодавче закріплення міжнародних стандартів, а й їх ефективну імплементацію у правозастосовну практику, створення дієвих механізмів відповідальності за порушення прав людини та формування правової культури, де повага до особи є непохитним принципом. Отже, «головним елементом використання міжнародних

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 30.04.2025).

стандартів прав людини у кримінальному процесі України є людина, а причиною їх реалізації – необхідність захисту її прав і свобод» [7, с. 52].

Зауважимо, що поняття та ознаки міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування не є предметом цього дослідження. Основну увагу у статті зосереджено на характеристиці системи зазначених стандартів.

Як слушно зазначає В. З. Чорнописька, відсутність у жодному офіційному міжнародно-правовому документі як дефініції, так і вичерпного переліку правових стандартів негативно позначається як на сприйнятті та розумінні цієї правової категорії, так і на правозастосовній практиці таких стандартів. Учена наголошує, що «міжнародні стандарти здебільшого визначаються на прикладах» [17, с. 90]. Відповідно, цілком виправданою і логічною є зацікавленість з боку правової спільноти до визначення поняття та систематизації міжнародно-правових стандартів загалом і в окремих сферах суспільного життя, зокрема у сфері кримінальної юстиції. Адже беззаперечним є той факт, що такі стандарти є «загальноприйнятим базисом», необхідним для функціонування певного правопорядку [17, с. 90]. Вони створюють універсальні межі для судових систем усього світу, забезпечуючи мінімальний рівень захисту прав людини незалежно від національних особливостей. Цей базис є фундаментом довіри як усередині країни, так і на міжнародній арені, дозволяючи державам співпрацювати у сфері правосуддя та відповідальності. Зрештою, зазначені стандарти пронизують кримінальне провадження на кожному з його етапів. Вони формують наскрізну систему гарантій, що супроводжує особу від досудового розслідування й судового розгляду аж до виконання вироку, забезпечуючи постійний захист її прав і свобод.

Аналіз фахової наукової літератури свідчить, що більшість учених зосереджує увагу на характеристиці окремих міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні або на їх сукупності. Водночас систематизації таких стандартів приділяється недостатньо уваги, що зумовлює відсутність однозначного вирішення цього питання.

Зокрема, О. І. Коровайко, розкриваючи особливості реалізації міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України, зазначає, що ці стандарти є «закріпленими в міжнародно-правових актах відповідними мінімальними вимогами (правилами, нормами, настановами тощо) до діяльності чи її результатів у галузі судочинства, ухвалені з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості суспільних відносин у цій галузі, охорони та захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінальних процесуальних правовідносин» [5, с. 14]. Водночас

учений стверджує, що за своєю суттю зазначені стандарти є нормами права, які, своєю чергою, знаходять втілення у відповідних міжнародно-правових актах. З огляду на це науковець розкриває зміст системи міжнародних стандартів кримінального судочинства через класифікацію міжнародно-правових актів, що містять стандарти у сфері кримінального судочинства. Так, дослідник виокремлює такі елементи системи міжнародно-правових актів: 1) джерела кримінального процесуального права; 2) акти, що регулюють організаційні аспекти – допомагають упорядкувати організацію кримінальної процесуальної діяльності, проте самі по собі не є джерелами кримінального процесуального права; 3) рекомендаційні акти – мають консультативний характер і слугують орієнтиром для вдосконалення як законодавства, так і правозастосовної практики [5, с. 14–15].

Наведена позиція, хоча і є цінною для розуміння структури й ієрархії міжнародно-правових норм у національному праві, все ж викликає певні зауваження. На наш погляд, запропонований ученим поділ міжнародно-правових актів, що містять стандарти у сфері кримінального судочинства, не повною мірою відображає інтегративний характер міжнародно-правових стандартів, особливо в контексті динаміки їх імплементації. Адже на практиці норми, що регулюють організаційні аспекти кримінальної процесуальної діяльності (наприклад, стандарти поводження із затриманими, умови їх утримання тощо), часто напрями випливають із фундаментальних прав людини (наприклад, заборона катувань, право на повагу до гідності). Тому названі вченим «організаційні» аспекти є не суто процедурними рекомендаціями, а обов'язковими гарантіями прав людини, встановленими міжнародним правом, які формують зміст кримінального процесуального права. Ба більше, недотримання «організаційних» стандартів (наприклад, неналежні умови утримання в ізоляторах тимчасового тримання) може призвести до порушення права на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 ЄКПЛ) або навіть до порушення заборони катувань (ст. 3 ЄКПЛ)¹, що, своєю чергою, безпосередньо впливає на допустимість доказів і справедливість судового розгляду. Крім того, рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як невід'ємна частина системи міжнародних стандартів є джерелом кримінального процесуального права² та часто встановлює

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : від 04.11.1950 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 30.04.2025).

² Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // БД «Законодавство

саме організаційні вимоги, що впливають із конвенційних прав. Відповідно, «організаційні» акти по суті стають джерелом або принаймні інтегральною частиною кримінального процесуального права в контексті його системного розуміння та застосування.

Цікавою і такою, що заслуговує на увагу, видається позиція О. П. Кучинської й Ю. В. Циганюк щодо визначення системи міжнародно-правових стандартів у кримінальному процесі України. Зокрема, вчені, виокремлюючи сутнісні ознаки, пропонують під системою міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України розуміти сукупність міжнародних договірних норм, які після імплементації в національне кримінальне процесуальне законодавство (на підставі спеціального дозволу) слугують для визначення правового статусу особи у кримінальному провадженні та формулюють вимоги до процесуальних механізмів, що гарантують охорону прав і свобод громадян. При цьому характерними ознаками такої системи стандартів є: людиноцентричність; захисна функція (основною метою реалізації цих стандартів є охорона та захист прав і свобод людини); договірна природа (станданти містяться в міжнародних договорах, обов'язковість яких визнана Верховною Радою України); динамічність розвитку (система може доповнюватися новими стандартами з розвитком «поколінь» прав людини); комплексність (цю систему не можна поділити лише за критеріями матеріального чи процесуального права, оскільки вона охоплює норми обох видів); імплементаційний характер (система міжнародних стандартів передбачає необхідність відповідності їй норм Кримінального процесуального кодексу України та інших законів, що регулюють кримінальні процесуальні відносини) [7, с. 50–64].

З огляду на викладене зазначимо, що запропоноване О. П. Кучинською та Ю. В. Циганюк визначення системи міжнародно-правових стандартів є фундаментальним для розуміння сучасного етапу імплементації міжнародного права в національну правову систему, особливо в умовах воєнного стану та прискореної євроінтеграції України. Слід наголосити, що запропоноване вченими визначення є вичерпним і точно відображає сутність системи, вдало поєднуючи такі ключові аспекти, як: чітке визначення джерела стандартів; акцент на необхідності інтеграції цих норм у національне законодавство через «спеціальний дозвіл» (що відображає ратифікацію та подальшу

України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 30.04.2025); Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 30.04.2025).

імплементацію); підкреслення основної мети – визначення правового статусу особи та формування вимог до процесуальних механізмів, які гарантують охорону прав і свобод. Крім того, варто відзначити вдале виокремлення сутнісних ознак міжнародно-правових стандартів у кримінальному процесі України, які є вичерпними та доволі точно відображають природу й особливості функціонування цієї системи. Водночас, на нашу думку, зазначена позиція потребує певного уточнення, особливо з огляду на сучасні реалії. Насамперед серед ознак системи міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні, зокрема на стадії досудового розслідування, поряд із договірною природою варто назвати пряму дію та практику ЄСПЛ. Адже, хоча ознака «договірна природа» вказує на міжнародні договори, доцільно було б ще більше акцентувати увагу на практиці ЄСПЛ. Рішення ЄСПЛ є невід'ємною частиною системи міжнародних стандартів, вони не просто тлумачать ЄКПЛ, а фактично формують нові стандарти через прецедентне право. Це особливо важливо для України, оскільки рішення ЄСПЛ є джерелом права і мають пряму дію. Крім того, з огляду на ратифікацію Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду¹ доцільно розглянути, як стандарти цього документа, зокрема щодо прав обвинувачених у міжнародних злочинах, інтегруються в зазначену систему та впливають на її загальні ознаки, особливо в контексті воєнних злочинів.

Також вважаємо, що не можна нівелювати роль «м'якого права» (*soft law*) у визначенні системи міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини. Такі стандарти закріплені не лише в міжнародних договорах, а й в актах «м'якого права», зокрема рекомендаціях, кодексах поведінки, модельних законах, принципах ООН тощо. [18, с. 412]. Хоча акти «м'якого права» і не мають прямої юридичної сили договорів, вони є важливими орієнтирами для національного законодавства та правозастосовної практики, а за своєю суттю є частиною загальної системи стандартів.

Насамперед динамічність системи міжнародно-правових стандартів у кримінальному процесі України, на чому наголошують О. П. Кучинська та Ю. В. Циганюк, особливо яскраво виявляється в умовах воєнного стану. Обмеження прав, допустимі в умовах війни, мають відповідати стандартам суворой необхідності та пропорційності. Тому вважаємо перспективними дослідження, спрямовані на поглиблення

¹ Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20> (дата звернення: 30.04.2025).

аналізу того, як міжнародні стандарти адаптуються до таких умов і як вони запобігають можливим зловживанням навіть у кризових ситуаціях.

З урахуванням вищенаведених позицій пропонуємо під системою міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування розуміти інтегрований, динамічний комплекс обов'язкових та рекомендаційних норм міжнародного права, визнаних Україною та імплементованих в її кримінальне процесуальне законодавство, які встановлюють мінімальні вимоги до діяльності органів досудового розслідування й визначають правовий статус особи у кримінальному провадженні, забезпечуючи всебічну охорону її прав і свобод, зокрема в умовах воєнного стану та з урахуванням практики міжнародних судових інституцій.

Щодо змістовного наповнення системи міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні, зокрема на стадії досудового розслідування, слід зазначити, що в науковій спільноті існують різні підходи до її визначення. Так, одні вчені виокремлюють міжнародно-правові стандарти шляхом характеристики нормативно-правових актів, у яких вони закріплені [18, с. 412], тоді як інші пропонують групувати такі стандарти за певними критеріями. Наприклад, О. В. Саленко систематизує міжнародно-правові стандарти за такими критеріями, як зміст і спосіб закріплення (цілі, принципи, норми); сфера дії (універсальні, регіональні, партикулярні); юридична сила (імперативні, диспозитивні); функції в механізмі міжнародно-правового регулювання (матеріальні, процесуальні); спосіб творення та форми втілення (звичаєві, договірні та такі, що містяться в рішеннях міжнародних організацій) [19, р. 265]. М. І. Ставничук класифікує міжнародно-правові стандарти за: суб'єктами їх створення (стандарти Ради Європи, ЄС, ОБСЄ тощо); галузевою належністю (конституційно-правові, цивільно-правові, кримінально-правові тощо); зовнішньою формою закріплення (ті, що фіксуються у міжнародних договорах, практиці ЄСПЛ, юридичних актах міжнародних організацій, що належать до джерел права) [20, с. 15–23]. Н. М. Бакаянова міжнародно-правові стандарти групує за: суб'єктним і територіальним критеріями (загальні стандарти, що мають обов'язковий або рекомендаційний характер для всіх правоохоронних органів; універсальні або регіональні) [21, с. 228], а Р. М. Савчук – за суб'єктом та сферою міжнародної правової регламентації (стандарти у галузі прав і свобод людини та забезпечення законності і правопорядку, професійні стандарти посадових і службових осіб правоохоронних органів); за предметом правового регулювання та суб'єктом правоохоронного органу (функціональні й організаційні); залежно від рівня правового регулювання (стандарти,

закріплені в документах під егідою ООН та її структур, стандарти, закріплені в документах Ради Європи, ОБСЄ, ЄС та їхніх структур, документи, розроблені та ухвалені міжнародними професійними структурами правоохоронних органів (Інтерпол, Європол, Євроюст, Європрокуратура тощо)); за обов'язковістю їх виконання (стандарти, які підлягають обов'язковому виконанню, та стандарти, які мають рекомендаційний, необов'язковий характер) [22, с. 372].

Крім того, поширеним є підхід до виокремлення й характеристики міжнародно-правових стандартів, зокрема у кримінальному провадженні, залежно від виду прав, які вони забезпечують. Наприклад, право на професійну правничу допомогу, право на захист у кримінальному провадженні, право на інформацію [18, с. 412]. Також багато вчених класифікують та досліджують міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі залежно від:

- стадій (наприклад, О. І. Коровайко виокремлює й характеризує міжнародні стандарти кримінального судочинства в судовому провадженні України [5], Д. В. Сімонович – у досудових стадіях кримінального процесу [13]);

- функцій (зокрема Т. В. Волошанська, М. П. Климчук, Б. В. Стечик зосереджують увагу на особливостях реалізації міжнародно-правових стандартів захисту [2; 23]);

- виду діяльності (наприклад, Г. Р. Крет розглядає міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України [6], а Р. М. Білоконь розкриває міжнародні стандарти нагляду прокурора за дотриманням законності у кримінальному провадженні [24]);

- статусу суб'єктів, права і свободи яких забезпечуються (М. В. Гузела висвітлює міжнародні стандарти забезпечення прав підозрюваного у кримінальному провадженні [25], О. О. Кисельов – потерпілого [26], Я. С. Олійник – свідків [27], А. О. Бабешко – неповнолітніх, які потрапили у сферу дії кримінального провадження [28]).

О. П. Кучинська та Ю. В. Циганюк пропонують міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України систематизувати таким чином: стандарти справедливого судового розгляду, куди віднесені переважно загальноправові принципи в цій сфері; стандарти, які застосовуються під час затримання і на стадії досудового розслідування в межах кримінального судочинства; стандарти, які застосовуються під час судового розгляду [7].

Аналіз наведених класифікацій міжнародно-правових стандартів у кримінальному провадженні показує, що кожна з них має свої переваги, проте жодна окремо не є вичерпною для детального вивчення прав людини саме на стадії досудового розслідування. Зокрема, класифікація за джерелами та юридичною силою є важливою для розуміння формального статусу норм, у яких закріплені міжнародно-правові

стандарти, але не розкриває їхнього змісту та безпосередньої сфери застосування. Групування міжнародних стандартів за суб'єктами створення чи галузевою належністю є надто загальним для глибокого аналізу конкретної стадії кримінального провадження. Систематизація міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні за видами прав хоча і є практичною, проте може бути неповною, оскільки одне й те саме право може реалізовуватися через різні стандарти та на різних стадіях (етапах). Водночас класифікація виключно за стадіями чи функціями кримінального процесу часто не враховує комплексності прав та їхнього наскрізного характеру.

На нашу думку, система міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування має формуватися на основі комплексного підходу, з урахуванням як загальних принципів, так і спеціальних гарантій, що стосуються різних аспектів діяльності органів досудового розслідування та правового статусу учасників провадження. Крім того, зазначена система повинна бути достатньо гнучкою, щоб адаптуватися до умов особливих правових режимів, зокрема воєнного стану, водночас залишаючись непохитною у забезпеченні основоположних прав людини.

Отже, пропонуємо таку систематизацію міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування:

1) стандарти, що визначають загальні засади досудового розслідування:

- законність і верховенство права – будь-які дії та рішення, навіть за умов воєнного стану, повинні ґрунтуватися на законі, а обмеження прав мають бути передбачені законом, чітко визначеними та пропорційними легітимній меті;

- повага до людської гідності й абсолютна заборона катувань – усі затримані, незалежно від їхнього статусу (військовополонені, підозрювані у співпраці з державою-агресором), мають бути захищені від катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Особлива увага приділяється умовам утримання в умовах дефіциту ресурсів, забезпечення доступу до медичної допомоги та психологічної підтримки;

- ефективність та оперативність розслідування кримінальних правопорушень загалом і воєнних злочинів зокрема. Держава має позитивний обов'язок проводити швидкі, неупереджені та незалежні розслідування всіх кримінальних правопорушень, особливо воєнних злочинів міжнародного характеру, з метою забезпечення відповідальності та запобігання безкарності. Це передбачає документування

злочинів відповідно до стандартів Римського статуту Міжнародного кримінального суду¹;

- презумпція невинуватості – особа вважається невинуватою, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили (ст. 6 ЄКПЛ)². Це зобов'язує до об'єктивності та неупередженості під час збирання доказів навіть за умов воєнного стану;

- пропорційність і необхідність обмежень – будь-яке обмеження прав та свобод особи під час розслідування (наприклад, втручання у приватне життя, застосування примусу) має бути передбачене законом, необхідним у демократичному суспільстві та пропорційним законній меті. За умов воєнного стану законні обмеження прав можливі, проте вони мають бути чітко пропорційними ризикам, необхідними для досягнення легітимної мети, а також відповідати міжнародним зобов'язанням (ст. 15 ЄКПЛ передбачає можливість відступу від зобов'язань під час надзвичайної ситуації, зокрема війни);

2) стандарти, що регулюють проведення процесуальних дій:

- стандарти, що стосуються затримання та застосування запобіжних заходів (право на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 ЄКПЛ), зокрема: законність та обґрунтованість затримання, негайне повідомлення про причини затримання та права затриманого, право на негайний доступ до правничої допомоги, право на повідомлення родичів, швидке доставлення до суду, право на ефективний засіб правового захисту (*habeas corpus*) [29, с. 94–97]; стандарти застосування сили та спецзасобів, які визначають вимоги щодо чітких правил застосування, пропорційності, мінімізації шкоди тощо);

- стандарти, що стосуються проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема: право на мовчання та право не свідчити проти себе, право на перекладача (ст. 6 ЄКПЛ), право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції (ст. 8

¹ Римський статут Міжнародного кримінального суду : від 17.07.1998 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 30.04.2025).

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : від 04.11.1950 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 30.04.2025).

³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : від 04.11.1950 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 30.04.2025).

ЄКПА)¹, загальні принципи й умови використання особливих методів розслідування² тощо;

3) стандарти доказування під час досудового розслідування (стандарти «достатня підстава», «обґрунтована підозра», «поза розумним сумнівом», «переконавання за більшою вірогідністю», «вагоме переконавання», доктрини «плодів отруєного дерева», «незалежного джерела», «срібного блюдця», теорія «асиметрія доказів») [6];

4) стандарти, що регулюють участь окремих категорій осіб (наприклад, стандарти забезпечення: прав підозрюваного, зокрема у кримінальних провадженнях про воєнні злочини, колабораціонізм; прав потерпілого, особливо жертв воєнних злочинів, сексуального насильства; прав свідків, зокрема з тимчасово окупованих територій; прав вразливих груп (неповнолітніх, осіб з інвалідністю, переміщених осіб) тощо) [12; 30];

5) стандарти ефективних засобів правового захисту та контролю. Ці стандарти закріплюють: право на оскарження дій та рішень, зокрема незважаючи на бойові дії чи перевантаження судової системи; державний та міжнародний моніторинг (забезпечення доступу до місць несвободи для національних превентивних механізмів та міжнародних організацій, особливо в конфліктних зонах та на звільнених територіях); засади та форми міжнародної співпраці (зокрема, створення та робота спільних слідчих груп, спільних оперативних груп, співпраця з Міжнародним кримінальним судом тощо), а також невідворотність відповідальності за порушення прав людини та

1 Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Denysyuk and others v. Ukraine (№ 22790/19, № 23896/20, № 25803/20 та № 31352/20) // Огляд рішень Європейського суду з прав людини (лютий 2025 року) / відп. за вип.: Д. О. Мудрак, А. А. Петренко, Т. В. Простибоженко та ін. Київ, 2025. С. 41–44; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : від 04.11.1950 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 30.04.2025).

2 Огляд практики Європейського суду з прав людини з питань використання спеціальних методів розслідування злочинів [проведення негласних слідчих (розшукових) дій] та особливостей відкриття матеріалів, які стали підставою для їхнього проведення (рішення, ухвалені ЄСПА та внесені до бази даних HUDOC, за період з 1997 по 2021 роки) // Судова влада України : офіц. сайт. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/reviews/echr_covert.pdf (дата звернення: 30.04.2025); Рекомендація № Rec (2005) 10 Комітета міністрів Совета Європы государствам-членам «Об «особых методах расследования» тяжких преступлений, в том числе террористических актов» : от 20.04.2005 // Zakon Online : сайт. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/260347__260412 (дата звернення: 30.04.2025).

міжнародного гуманітарного права, незалежно від посади та статусу винних.

Висновки

Отже, система міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування є фундаментальною складовою будь-якої демократичної правової держави. Водночас в умовах повномасштабного воєнного стану та з огляду на сучасні виклики правосуддя, зокрема розслідування міжнародних злочинів, цифровізацію та гібридні загрози, ці стандарти набувають особливого значення й потребують специфічної інтерпретації та застосування. Зазначена система має бути достатньо гнучкою, щоб адаптуватися до умов особливих правових режимів, і водночас залишатися непохитною в забезпеченні основоположних прав людини.

Встановлено, що система міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування – це інтегрований, динамічний комплекс обов'язкових і рекомендаційних норм міжнародного права, визнаних Україною та імplementованих в її кримінальне процесуальне законодавство, які встановлюють мінімальні вимоги до діяльності органів досудового розслідування та визначають правовий статус особи у кримінальному провадженні, забезпечуючи всебічну охорону її прав і свобод, зокрема в умовах воєнного стану та з урахуванням практики міжнародних судових інституцій.

Здійснено систематизацію міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування: 1) стандарти, що визначають загальні засади досудового розслідування; 2) стандарти, що регулюють проведення процесуальних дій; 3) стандарти доказування під час досудового розслідування; 4) стандарти, що регулюють участь окремих категорій осіб; 5) стандарти ефективних засобів правового захисту та контролю.

Список бібліографічних посилань: 1. Ключко А. М. Вплив міжнародно-правових стандартів на формування національної політики України у сфері правоохоронної діяльності // Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 48–51. 2. Волошанська Т. В. Особливості імplementації в Україні європейських стандартів щодо забезпечення права на захист у кримінальному провадженні // Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.) : у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Гельветика, 2017. Т. 2. С. 399–401. 3. Капліна О. В. Імplementація міжнародно-правових стандартів у кримінальному провадженні України.

Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 3 (86). С. 98–101. **4.** Копиленко О., Київець О. Європейські стандарти в українському законодавчому процесі: можливість і доцільність // *Проблеми застосування міжнародних стандартів у правовій системі України* / за заг. ред. Є. Б. Кубка. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2013. С. 33–46. **5.** Коровайко О. І. Реалізація міжнародних стандартів кримінального судочинства в судовому провадженні України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 42 с. **6.** Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. 530 с. **7.** Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України. *Право України*. 2019. № 9. С. 50–64. DOI: <https://doi.org/10.33498/loi-2019-09-050>. **8.** Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 565 с. **9.** Нагребельний В. П. Стандарт // *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Укр. енциклопедія, 2003. Т. 5: П–С. С. 614–615. **10.** Pchelina O., Sezonov V., Myrhorod-Karpova V., Zherobkina Ye. Administrative and legal mechanism of execution of decisions of the European Court of Human Rights as the basis of case law application in the judicial system of Ukraine. *Asia Life Sciences*. 2019. No. 2. Pp. 117–134. **11.** Пчеліна О. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини у вітчизняному кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 160–164. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.1.33>. **12.** Пчеліна О. В. Використання практики ЄСПЛ під час розслідування воєнних злочинів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1058–1062. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.157>. **13.** Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 19 с. **14.** Уваров В. Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України : монографія. Харків : НікаНова, 2014. 416 с. **15.** Фоміна Т. Г. Міжнародні стандарти здійснення медіації у кримінальному провадженні та стан їх реалізації в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. Вип. 2 (93). С. 313–323. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2021.2.28>. **16.** Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. 2-ге вид., виправ. і допов. Київ, 2015. 208 с. **17.** Чорнописька В. Правові стандарти як міжнародно-правова категорія: теоретичні основи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2022. № 4 (36). С. 88–95. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2022.36.088>. **18.** Кузьмінський О. О. Міжнародні стандарти забезпечення прав людини у досудовому розслідуванні у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 411–414. DOI: <https://doi.org/10.23939/2474-7752.2024.08.411-414>.

doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/96. **19.** Саленко О. В. Міжнародні стандарти у сфері судустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2014. №. 3. Рр. 263–269.

20. Ставнійчук М. І. Роль міжнародних стандартів у захисті та розвитку демократичних принципів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 2. С. 15–23. **21.** Бакаянова Н. М. Міжнародні стандарти адвокатури: поняття, система, класифікація. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2, ч. 1. С. 226–229. **22.** Савчук Р. М. Поняття та система міжнародних стандартів правоохоронної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 369–373. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/87>. **23.** Климчук М. П., Стецик Б. В. Міжнародно-правові стандарти захисту захисника чи представника особи від втручання в їх діяльність. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 471–476. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.76>. **24.** Білоконь Р. М. Міжнародні стандарти нагляду прокурора за дотриманням законності у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 78, ч. 2. С. 256–262. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.40>. **25.** Гузела М. В. Міжнародні стандарти забезпечення прав підозрюваного в кримінальному провадженні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2016. № 850. С. 481–485. **26.** Кисельов О. О., Д'яченко Г. Є. Міжнародні стандарти захисту прав осіб, які є потерпілими від кримінальних правопорушень. *Право і суспільство*. 2019. № 6, ч. 2. С. 156–161. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-6-2-25>. **27.** Олійник Я. Міжнародні стандарти забезпечення прав свідків у кримінальному законодавстві. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2024. Вип. 42. С. 303–310. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14572133>. **28.** Бабешко А. О. Міжнародно-правові стандарти поведження з неповнолітніми, які потрапили у сферу дії кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 34. С. 129–141. **29.** Байрачна Л. К., Тільна К. С. Habeas Corpus Act у нормах міжнародного та українського законодавства: проблема співвідношення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 94–97. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/21>. **30.** Гловюк І., Дроздов О., Мельченко В. Міжнародні стандарти опитування дітей-жертв і дітей-свідків та національне законодавство і практика: питання кореляції у кримінальному провадженні. *Право України*. 2022. № 12. С. 53–75. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2022-12-053>.

Надійшла до редколегії 20.05.2025

Прийнята до опублікування 14.05.2025

Danylo S. M. System of International Legal Standards for Ensuring Human Rights and Freedoms at the Pre-trial Investigation Stage

It is emphasised that the system of international legal standards for ensuring human rights and freedoms at the pre-trial investigation stage is fundamental to any democratic state governed by the rule of law. It has been established that in conditions of martial law and against the backdrop of contemporary challenges to justice, these standards take on particular significance and require specific interpretation and application. A comprehensive analysis and systematisation of international legal standards for ensuring human rights and freedoms at the stage of pre-trial investigation was carried out. The essence and characteristics of the system of international legal standards for ensuring human rights and freedoms in the context of modern approaches to criminal proceedings have been examined. It has been proposed that the system of international legal standards for ensuring human rights and freedoms at the stage of pre-trial investigation should be understood as an integrated, dynamic set of mandatory and recommended norms of international law, which, as recognised by Ukraine and implemented in its criminal procedural legislation, establish minimum requirements for the activities of pre-trial investigation bodies and determine the legal status of a person in criminal proceedings, ensuring comprehensive protection of their rights and freedoms, in particular in conditions of martial law and taking into account the practice of international judicial institutions. It is emphasised that the system of international legal standards for ensuring human rights and freedoms at the stage of pre-trial investigation should be formed taking into account a comprehensive approach and consider both general principles and specific guarantees relating to various aspects of the activities of pre-trial investigation bodies and the legal status of participants in the proceedings. It is emphasised that the system of international legal standards for ensuring human rights and freedoms at the stage of pre-trial investigation should be flexible enough to adapt to the conditions of special legal regimes and remain steadfast in ensuring fundamental human rights. Key international legal standards governing the activities of pre-trial investigation bodies have been identified and systematised, taking into account the specifics of martial law and contemporary challenges to justice: standards defining the general principles of pre-trial investigation; standards regulating procedural actions; standards of evidence during pre-trial investigation; standards regulating the participation of certain categories of persons; standards of effective legal protection and control.

Keywords: international legal standards, pre-trial investigation, protection of human rights and freedoms, criminal proceedings, systematisation.

